

УДК 78(438)

Свириденко Н.С.,*професор кафедри інструментально-виконавської майстерності**Інституту мистецтв**Київського університету імені Бориса Грінченка,**кандидат мистецтвознавства, доцент,**народна артистка України*

MUSIC FOR A WHILE

Стаття містить роздуми про шляхи розвитку музичної культури ХХІ ст. з огляду на попередню історію становлення світової музичної культури. Звернено увагу на недостатню обізнаність сучасного фахівця щодо ключових позицій історії музичної культури до ХІХ ст., які й сьогодні визначають культурний рівень музиканта, що впливає на загальний рівень культури суспільства. Висловлені побажання щодо розширення кола культурологічних проблем музичного мистецтва, які пропонуються до вивчення в системі сучасної освіти з метою розкриття потужного потенціалу творчої особистості.

Ключові слова: *музика, культура, історія, стиль, наука, естетика.*

Художня культура має більш як тисячолітню історію. У кожному історичному періоді музика, як частина художньої культури, змінювалася під впливом подій суспільного життя, наслідуючи їх та взаємодіючи з іншими художніми сферами.

На початку ХХІ ст. виникає бажання замислитися над проблемами художньої культури, зрозуміти, до чого слід прагнути у своїй діяльності, якою передасться музична культура у спадок наступному ХХІІ ст. Для визначення задач майбутнього слід згадати досягнення в історичному періоді, що відіграли ключову роль у становленні

та розвитку художньої культури. Науковий підхід до вивчення художньої культури сформувався за часів античності.

Величезною є заслуга давніх греків, які заклали основи багатьох наук, що входили до «музичного мистецтва» (мистецтва муз), — філософії, риторики, механіки, математики, фізики, музики, астрономії та інших [17, 11].

При певній обмеженості, на наш погляд, жанрів античної музики — вокальної та інструментальної — у поєднанні з театральною дією та поезією, відбувається процес «синтезу мистецтв», який у майбутньому дасть величезні здобутки у формуванні оперного мистецтва, починаючи з XVII ст. та інших різновидів масового мистецтва.

Грецька міфологія стала міцним підґрунтям для всіх видів мистецтва, у тому числі теорії музики та музичної естетики, перші наукові принципи яких були засновані Піфагором (IV ст. до н.е.). Освітня система Стародавньої Греції мала чітку систему — «школи» (Піфагора, Платона, Аристотеля, Аристоксена, Плутарха) та об'єднання за поглядами — «гармоніки», «каноніки» тощо [17, 17–25].

У школах закладаються наукові принципи дослідження проблем окремих галузей за тематикою. Формою наукового дослідження став «Трактат». Школі Піфагора належить відкриття математичних співвідношень, що лежать в основі музичних інтервалів, закладені основи музичної акустики — зв'язка висоти тону зі швидкістю руху та частотою коливання.

Найбільш відомим та популярним вченням Піфагора стало вчення про музику сфер, що експлуатувалося у всі часи і навіть дотепер.

Учню Піфагора, Архіту, належить вчення про пропорції в гармонії, які він застосував до характеристики музичних тонів та виміру інтервалів, а також залежність висоти тону від довжини струни у зворотньопропорційній залежності та багато інших теорій, які заклали емпіричну основу музичної акустики та принципи музичної теорії.

У «Діалогах» Платона значне місце відведене музиці у найрізноманітніших аспектах — космічній гармонії, музичному етосу, теорії музичного виховання, вчення про танці та багато іншого [2].

На противагу до учень Платона, Аристотель (384–322 рр. до н.е.) намагався довести земне походження музики, прив'язуючи його до сфери людських почуттів, тим самим закладаючи теорію наслідування, яка стала ідеологією музики VII–XVIII ст. [12].

Аристоксен (І пол. IV ст. до н.е.) довів у своїх численних творах практичне значення природи музики та її реально-чуттєвий бік. Просвітницька тенденція творів Аристоксена дала теоретичну базу в питаннях виховання та освіти музиканта.

Трактат «Про музику» Плутарха [13] одним із важливих джерел знань про античну музику та її теорію. Про музику йдеться і у «Застольних бесідах» — про її вплив на емоційний стан людини та доречність виконання тої чи іншої музики до певних подій або ситуацій.

У роботах Плутарха знайшла відображення загальна картина здобутків у теорії музики та музичної естетики давніх греків, завдяки яким була створена теоретична база, що визначила подальший шлях розвитку музичного мистецтва майже на тисячу років уперед.

Із загибеллю античного світу в історії світової культури розпочинається доба, яку за часів Відродження історики називали Середньовіччям.

Порівняно з розвиненою художньою культурою античності, музика та всі напрямки художньої культури раннього середньовіччя значно поступалися своїм попередникам. Однією з головних проблем стала уніфікація музики в християнській церкві, яка була вирішена за сприяння папи Григорія Великого. У такий спосіб з'явився новий жанр у вокальній музиці IV ст. — григоріанський хорал, водночас формувалася і нова теорія музики [6].

Питання музичної теорії та естетики розглядалися багатьма мислителями, основною ідеєю котрих було — підпорядкувати музику церковним догмам. Музика розглядалася не як мистецтво, а як наука. У системі освіти музика також займала місце поруч з іншими науками і входила до складу семи «вільних мистецтв», що ділилися на “trivium” (граматика, риторика, логіка) та “quadrivium” (арифметика, геометрія, астрономія, музика). Музика належала до «квадривіуму» через те, що розглядалася як одна з галузей математичних знань і трактувалася як наука про числа. Таке тлумачення музики призвело до схильності алегорично трактувати музику та числову символіку.

Музична символіка — основна особливість середньовічної музичної естетики.

До IV–V ст. належить література про музику латиною, твори Боеція завершують античну традицію. З визначних постатей слід згадати Гвідо з Ареццо та його музичну реформу. Намагаючись полегшити співакам запам'ятовувати звуки, він застосував початкові

склади з віршованого звернення до Іоанна Хрестителя з проханням позбавити співаків захриплості:

Ut queant laxis
Resonare fibris
Mira gestorum
Famuli tuorum
Solve pollute
Labbii rearum
Sancte Johannes

Так сім звуків отримали свої імена. Гвідо заклав основи сольмізації, яка панувала у співацькій практиці до XVIII ст. [18].

Однією з важливих проблем середньовіччя були лади. Цій проблемі вчені приділяли особливу увагу. У цьому питанні естетика теоретиків середньовіччя виступає як прямий нащадок античних традицій у цьому питанні, але пристосовуючи її до християнського світосприйняття.

Ще однією проблемою теоретиків середньовіччя була класифікація музики. В основу її вирішення було покладено класифікацію Боеція, у якій музика поділяється на три види: світову (*mundana*), людську (*humana*) та інструментальну (*instrumentalis*). Були також інші вчені, які бачили інші розподіли музики на класи. Але цей процес був важливим з огляду на те, що музика остаточно відходить від теології й обмежується власною сферою.

До IX ст. музика була одногосною. Починаючи з IX–X ст. формується поліфонічний стиль письма — органум, кондуат, гокет, мотет. Розвивається світська музика.

З появою в 1300 р. твору французького теоретика і композитора Філіпа де Вітрі “*Ars nova*” нова поліфонічна музика в усіх її формах отримала назву за назвою цього твору — *Ars nova*. Нове мистецтво означало новий стиль письма та нові форми виразності, нові технічні засоби.

Новий стиль у музиці мав своїх теоретиків-ідеологів: Маркетто Падуанського, Іоана де Муріса, Ніколая Орезмського. Естетика *Ars nova* з'явилася напередодні появи нової епохи в художній культурі — Відродження [18].

Задоби Відродження світська музика проникає увсі сфери громадського та приватного життя. Демократизація суспільства знаходить

відображення у музичній культурі. Музика стає обов'язковою складовою освіти. У XV ст. відкриваються музичні факультети в університетах Павії, Падуї, Болоньї.

Нотні записи, що існували у рукописному варіанті, з XV ст. починають робити спроби нотодруку, що сприяє широкому поширенню нотної літератури.

Поширенню нової культури передували майже сто років праці філософів, теоретиків та естетиків у обґрунтуванні ідеї, що музика є насолода і освіченість.

У трактаті Петрарки «Лікування щасливої і нещасливої долі» є декілька розділів, присвячених музиці. Багатьма авторами створюється література, яка обґрунтовує появу нової музичної культури, що базується на музичній практиці (Джозефо Царліно, Вінченцо Галілей, Хуан Бермудо та ін.) [6].

Музикант Відродження — універсал, що об'єднує теорію і практику — “uomo universalis”. Уперше ставиться питання про виконання музики не тільки в технічному плані, а й естетичному, а також інструментарію. Зважаючи на інформацію, що міститься у трактатах доби Відродження, створюється враження, що у XVI ст. музика була вишукана та виконувалася віртуозно.

Відомо, що мистецтво Ренесансу розвивалося під гаслом відродження античної старовини. Це прагнення ініціювало численні дослідження про відношення античної музики до сучасної. Пошуки античного ідеалу виявилися пошуками сучасного стилю в музиці.

На зміну Відродженню прийшло XVII ст. з усією жорстокістю контрреформації, багаттями інквізиції. Нові соціальні умови породжують інші умови існування музикантів у особистій залежності від двору та церкви, у загальній атмосфері, насиченій гострими протиріччями. Народжується нова, несхожа на попередню культура. Музична культура XVII ст. розвивається бурхливо, породжуючи такі форми, яких не знав Ренесанс.

Саме у XVII ст. народжується опера. Музичні товариства та академії під впливом гуманістичних ідей Відродження широко поширюються Європою. Відбувається накопичення знань і з'являються нові напрямки музикознавства — історія музики. Теоретичні трактати становлять собою фундаментальні твори, музичні енциклопедії, у яких містяться різноманітні свідчення про музику.

Реанімується з доби середньовіччя ідея світової гармонії, яка визначає як побудову світу, так і закони музики (Й. Кеплер, М. Марсенн). Філософською основою музичної естетики XVII ст. було вчення про афекти (Рене Декарт, Марен Мерсен, Атаназіус Кірхер). Кірхер вводить до наукового обігу поняття музичного стилю у розумінні національної музики [3].

У середині XVII ст. тільки в Італії складаються декілька великих національних шкіл: неаполітанська, римська, венеціанська, — зі стилістикою кожної з них. У музичній культурі XVII ст. сформувалися риси нового стилю, який у майбутньому назвали бароко. Цей стилістичний напрямок поширився не в усіх країнах Західної Європи. У Франції стилістику XVII ст. можна назвати рококо. «Неправильні красоти» — так охарактеризував цей (бароко) стиль італійський композитор Марко Гальяно. Під впливом Клаудіо Монтеверді відбувається драматизація опери. Широкий розвиток опери в різних країнах Європи визначив національний характер опери.

У зв'язку з розвитком історії музики як науки пропонується розподіл музики за хронологією (за Вольфгангом Прітцем) — від царя Давида та Соломона і до сучасного церковного солоспіву в Німеччині [9].

У XVII ст. відбувається класифікація музики. Цікавим, на наш погляд, є визначення друзів і ворогів музики. За останніх, автор хронології вважає тих, хто заперечує музику повністю, тих, хто заперечує частково, а також і тих, хто не поважає музикантів і вважає їх бовдурами.

Істориками XVII ст. вивчається походження музики і, головне, до чого прийшли науковці, це те, що головним засобом появи та розвитку музики є наслідування.

Опера, яка почала свій шлях розвитку 1600 р., успішно розвинулася і прийшла у XVIII ст. жанром, біля якого точилися дискусії та суперечності. Розробкою оперної естетики займалися — Петро Метастазіо, Лодовіко Мураторіі, Бенедетто Марчелло, Франческо Алгаротті та ін. Сюжетами опер стали переважно опери з античної міфології. Опера вплинула на всю музичну культуру — сформувався класичний симфонізм та хорове мистецтво Баха й Генделя, величезних успіхів досягла інструментальна музика [7].

У першій половині XVIII ст. розгортається полеміка між Ж.-Ф. Рамо та Ж.-Ж. Руссо, яка розвивалася навколо основного

начала в музиці: гармонія чи мелодія. У цій боротьбі перемогла мелодія, чому сприяв розвиток у XVIII ст. нового гомофонного стилю, а також зміни в соціальному устрої суспільства [14; 15].

У середині XVIII ст. докласичні стилі — «Галантного стилю», «Змішаного стилю», «Бурі та натиску» стають лідируючими в музичній культурі, витісняючи музику стилю бароко. Композитори-представники цих стилістичних напрямків застосовують до виконавського мистецтва теорію афектів.

У другій половині XVIII ст. у Відні формується новий напрямок в музиці — віденська класична школа, — засновниками якого є Й. Гайдн та В.А. Моцарт, з наступним розвитком у творчості К.В. Глюка та Л. Бетховена [12]. У мистецтві композиторів віденської школи знайшли розвиток класичні жанри симфонії, сонати, концерту, квартету, сонатні та варіаційні форми.

На межі XVIII–XIX ст. в європейських країнах виникає художня течія, яку згодом назвали романтизмом. Як самостійний напрямок у музичному мистецтві романтизм сформувався у першому 10-річчі XIX ст. і став найбільш значним стилем сторіччя, що знайшов своє втілення у творчості багатьох видатних композиторів цієї доби і сприяв розвитку оперного та симфонічного жанрів.

На творчості композиторів-романтиків та композиторів інших стилістичних напрямків кінця XIX та початку XX ст. побудовані навчальні програми в закладах освіти та концертні програми сучасних виконавців.

У другій половині XX ст. у зв'язку із процесом відродження старовинної музики та прагненням виконання творів старовинних композиторів у Радянському союзі, що в Європі відбулося ще наприкінці XIX ст., з'явився потяг і до дослідницької літератури цього напрямку. Але процес вивчення та опанування великого пласту європейської та української культури XVI–XVIII ст., уже не кажучи про більш давні часи, на наш погляд, відбувається мляво. Серед музикантів-професіоналів декількох поколінь, які здобували освіту за радянських часів, коли вивчення історії музики та музичного матеріалу починалося, у кращому разі, з Й.-С. Баха та й то в інтерпретації редакторів романтичного періоду, виявляється і дотепер відсутність загальної освіти в музичній культурі.

У навчальних закладах, що спеціалізуються на підготовці кадрів високої кваліфікації в музичному мистецтві бракує навчальної

дисципліни, яка би давала більшу освіченість у розумінні основних положень розвитку світової музичної культури та поглибила би загальну культуру кадрів, яких випускають освітні заклади України. Такою дисципліною є «Музична естетика», а також похідні від неї — «Історія і теорія музичних стилів», «Клавішні інструменти та клавірне виконавство» та інші спеціальні дисципліни. Адже в Європі і навіть у Росії цей процес давно набув широкого розвитку.

Незнання основних законів і періодів музичної культури, починаючи з античності, породжує тенденцію до сумнівних винаходів «велосипедів», коли все давно вже винайдено. У ХХІ ст. треба усвідомлювати, що музична культура, яка має більш як тисячолітній досвід, уже накопичила неймовірно цінний науковий і практичний матеріал, володіння яким може дозволити зробити наступний вагомий внесок у загальну скарбницю світової культури.

ДЖЕРЕЛА

1. Голенищев-Кутузов И.Н. Барокко и его теоретики / И.Н. Голенищев-Кутузов // XVII век в мировом литературном развитии. — М., 1969. — С. 102–153.
2. Грубер Р. История музыкальной культуры / Р. Грубер. — М.; Л., 1941. — Т. 1, Ч. 2. — 514 с.
3. Декарт Р. Избранные произведения [к 300-летию со дня смерти (1650–1950)] : [пер. с фр. и латин.] / Р. Декарт ; ред. и вступ. ст. В.В. Соловьева. — М. : Госполитиздат, 1950. — 712 с.
4. Дидро Д. Племянник Рамо / Д. Дидро. — М., 1956. — 78 с.
5. Друскин М. История зарубежной музыки : учебник для консерватории / М. Друскин. — [2-е изд.]. — Вып. 4: Вторая половина XIX: Германия, Австрия, Венгрия, Италия, Франция, Чехия, Норвегия, Испания. — М. : Музыка, 1963. — 582 с.
6. История европейского искусствознания. От античности до конца XVIII века / [отв. ред. Б. Виппер, Т. Ливанова]. — М. : Изд-во АН СССР, 1963. — 436 с.
7. Конен В.Д. История зарубежной музыки : учебник для консерваторий / В.Д. Конен. — 2-е изд., доп. — М. : Музыка, 1965. — Вып. 3: Германия, Австрия, Италия, Франция, Польша с 1789 года до середины XIX века. — 527 с.
8. Конен В.Д. Этюды о зарубежной музыке / В.Д. Конен. — М. : Музыка, 1968. — 294 с.

9. Лейбниц Г.В. Избранные философские сочинения / Г.В. Лейбниц. — М., 1890. — 336 с.
10. Лосев А.Ф. Античная музыкальная эстетика / А.Ф. Лосев. — М. : Музгиз, 1960. — 303 с.
11. Маркус С.А. История музыкальной эстетики: с середины XVII до начала XIX века / С. Маркус. — Т. 1. — М. : Музгиз, 1959. — 316 с.
12. Музыкальная эстетика Западной Европы XVII–XVIII веков / [сост. текстов и общ. вступ. ст. В.П. Шестакова ; ред. Н.Г. Шахназарова]. — М. : Музыка, 1971. — 688 с.
13. Плутарх. Застольные беседы / Плутарх — Л. : Наука, 1990. — 592 с.
14. Рамо Ж.-Ф. Трактат о гармонии: Предисловие / Ж.-Ф. Рамо // Музыкальная эстетика Западной Европы XVII–XVIII веков. — М., 1971. — С. 411–412.
15. Руссо Ж.-Ж. Музыкальный словарь: Мелодия / Ж.-Ж. Руссо // Музыкальная эстетика Западной Европы XVII–XVIII веков. — М., 1971. — С. 439.
16. Цицерон М.Т. Реги / М.Т. Цицерон. — Ч. 2. — М. : Наука, 1993. — 397 с.
17. Шестаков В. От этоса к аффекту / В. Шестаков. — М. : Музыка, 1975. — 350 с.
18. Шестаков В.П. Музыкальная эстетика средневековья и Возрождения / В.П. Шестаков // Музыкальная эстетика западноевропейского средневековья и Возрождения. — М., 1966. — С. 5–92.

Статья содержит размышления о путях развития музыкальной культуры XXI в. в контексте предшествовавшей истории становления мировой музыкальной культуры. Обращено внимание на недостаточную осведомленность современного специалиста относительно ключевых позиций истории музыкальной культуры до XIX в., которые и сегодня определяют культурный уровень профессионала, что влияет на общий уровень культуры общества. Высказаны пожелания расширения круга культурологических проблем музыкального искусства, предложенных для изучения в системе современного образования с целью раскрытия потенциала творческой личности.

Ключевые слова: музыка, культура, история, стиль, наука, эстетика.

The article presents reflections on the ways of development of musical culture of the 21st century in a condensed overview of more than a thousand years of the way of the world musical culture. It is paid attention to insufficient awareness of modern specialists in key positions in the history of musical culture until the 19th century, which determines the cultural level of a specialist at present, which affects the general level of culture of society. It presents the wish to broaden the range of cultural issues in matters of musical culture for learning in the modern educational system with the purpose of revealing the creative personality of a powerful potential to leave noticeable groundwork for generations to come.

Key words: *music, culture, history, style, science, aesthetics.*

УДК 378:785.11

Стороженко А.М.,

профессор кафедры народных инструментов Самарского государственного института культуры, заслуженный работник культуры РФ, заслуженный деятель Всероссийского музыкального общества, кандидат педагогических наук

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ КРИТЕРИИ ТВОРЧЕСКОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ МУЗЫКАНТОВ АНСАМБЛЯ

В статье предлагается ряд инновационных идей и измерительных технологий для оценки творческих возможностей музыкантов ансамбля. Понимая самореализацию как своеобразную меру творческих проявлений, автор предлагает эффективные методики, позволяющие обозначить уровневые